

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

ADABIYOTSHUNOSLIK

2022 Vol. 2(2)

www.literature.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosarlari: Nurboy Jabborov
Bahodir Karimov
Mas'ul kotib: Sohiba Madirimova

Tahrir kengashi

Nusratulla Jumaxo'ja, Iqboloy Adizova, Dilnavoz Yusupova, Abdulla Ulug'ov, Islom Yoqubov, Qo'ldosh Pardayev, Umida Rasulova, Akrom Dehqonov, Olim To'laboyev, Tozagul Matyoqubova, Abdumurod Tilavov, Nodir Jo'raqo'ziyev, Ilhom Sayitqulov, Orzigul Hamroyeva, Oybarchin Abdulhakimova, Sohiba Umarova, Yulduz Muhamadiyeva, Gulrux Xudoyorova, Yulduz Abdulhakimova.

Jurnal haqida ma'lumot

“Adabiyotshunoslik” – “O'zbekiston: til va madaniyat” jurnalining adabiyotshunoslik yo'nalishidagi seriyasi bo'lib, yilda ikki marta nashr etiladi.

Jurnalning **“Adabiyotshunoslik”** seriyasida o'zbek va jahon adabiyoti tarixi, xalq og'zaki ijodi, adabiyot nazariyasi, o'zbek mumtoz adabiyotining qo'lyozma manbalari va matnshunoslik muammolari, jadidchilik va jadid adabiyoti, zamonaviy adabiy jarayon, adabiy tanqid hamda qiyosiy adabiyotshunoslik yo'nalishidagi eng yangi tadqiqotlar e'lon qilinadi. O'zbek va jahon adabiyotshunosligi erishgan so'nggi yutuqlari aks etgan ilmiy maqolalarni nashr etishga alohida diqqat qaratiladi. Maqolalarning ilmiy saviyasi va tahliliy quvvati yuqori bo'lishiga e'tibor beriladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasida O'zbekiston va xorijiy davlatlarning e'tirof etilgan atoqli olimlari, oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilari, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar hamda magistrantlarning ilmiy maqolalari nashr etiladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasi 2022-yil yanvar oyidan chiqqa boshlagan.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: adabiyotshunoslik2022@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

www.literature.tsuull.uz

MUNDARIJA

Mumtoz adabiyot tarixi

Dilnavoz Yusupova Alisher Navoiy va Lorendeli Hamdiy “Layli va Majnun” dostonlarining qiyosiy tahlili.....	4
Sohiba Umarova Xorazm adabiy muhitida devonchilik an’anasi.....	14
Shahnoza Raxmonova Falsafiy-irfoniy dostonlarda vazn va mazmun munosabati.....	26
Yoqubova Sevinchoy Jadid she’riyatida peyzaj bilan bog’liq poetik obrazlar tasviri.....	42

Zamonaviy adabiyot muammolari

Ruxsora Tulabayeva Yozuvchi biografiyasi va bola ruhiyati o’ziga xosligi.....	54
Oybarchin Abdulhakimova Abdulla Oripov she’riyatida xalqona uslub va milliy ruh uyg’unligi.....	63
Gulrux Xudoyorova Abdulla Oripovning xorijda yaratilgan she’rlarida obrazlar tasnifi va tadriji.....	72
Dilfuza Avazova She’riyatda Me’roj kechasi tasviri (Alisher Navoiy, Furqat va Abdulla Oripov ijodi misolida).....	85

Jadid she'riyatida peyzaj bilan bog'liq poetik obrazlar tasviri

Yoqubova Sevinchoy¹

Abstrakt

Ushbu maqolada o'zbek adabiyotshunosligidagi dolzarb masalalardan biri peyzaj bilan bog'liq badiiy obrazning jadid she'riyatida qo'llanilishi, badiiy-estetik vazifalari tahlil etilgan. Unda mumtoz adabiyotimizda keng qo'llanilgan peyzaj bilan bog'liq badiiy obrazlar tadqiq etilib, jadid shoirlari ijodida mazkur obrazlarga yangi ma'no va mazmun yuklanganligi yoritib berilgan. Bu esa maqola muallifiga jadid she'riyatining dunyoviy va ijtimoiy mohiyatini chuqurroq anglash va tushunishga imkon yaratgan.

Maqolada Cho'lpon, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy she'rlari misolida peyzaj bilan bog'liq obrazlarning XX asr boshlari o'zbek she'riyatidagi o'rni o'rganilgan. Jadid shoirlari ijodida ko'p uchraydigan "quyosh", "oy", "yulduz", "bulut", "barg", "gul", "yo'l", "tong yeli", "shamol", "binafsha", "qish", "ko'klam" singari ko'plab obrazlarning zohiriy va botiniy qirralari kuzatilib, muayyan umumlashmalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: *She'riy asar, adabiy janr, tuyg'u va kechinma, lirik qahramon, badiiylik, tasvir, ifoda, obrazlilik, ramz, o'ziga xoslik.*

Kirish

Istiqloq yillarida xalqimizning ma'naviy yuksalish yo'lidagi imkoniyatlarini kengaytirish, XX asr boshlarida yashab o'tgan ma'rifatparvar ijodkorlar adabiy merosini holisona o'rganishga e'tibor kuchaytirildi.

Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoevning: "Ulug' ajdodlarimizning aql-zakovati va badiiy dahosi bilan yaratilgan noyob asarlar, xususan, matematika, mineralogiya, astronomiya, kimyo, tibbiyot, farmatsevtika, me'morlik, tarix, adabiyot, san'at, ilohiyot, falsafa va boshqa sohalarga oid manbalar nafaqat bizning xalqimiz, balki, jahon ahlining bebaho boyligi hisoblanadi" [Mirziyoyev 2018, 18], - degan so'zlari milliy ma'naviyatimiz, xususan, adabiy merosimiz

¹Yoqubova Sevinchoy Islomjonovna - tayanch doktorant, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: sevinchoy.yakubova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4299-0730

Iqtibos uchun: Yoqubova, S.I. 2022. "Jadid she'riyatida peyzaj bilan bog'liq poetik obrazlar tasviri". *O'zbekiston: til va madaniyat* 2(2): 42-53.

namunalarini o'rganishda o'ziga xos yo'l-yo'riq vazifasini bajaradi. Shu ma'noda o'zbek va jahon xalqlarining noyob adabiy merosi hisoblangan jadid adabiyotini, xususan, she'riyatini turli nuqtai nazardan tadqiq etish alohida ahamiyatga molikdir.

XX asrning 20-yillariga kelib real hayotga yaqinlashgan badiiy adabiyot millatning ruhini uyg'otishga qaratilgan edi. Adabiyotshunos B.Qosimov Abdulla Avloniyning "Tanlangan asarlar"iga yozgan so'zboshisida shoir ijodini kuzatib, jadid she'riyatiga xos muhim va o'ziga xos yangilanishlarni keltirib o'tadi. Bular: vaznning yangilanishi; poetik janrlarning yangilanishi; poetik obrazlarning yangilanishi; she'rlarning sarlavhalanishi; an'anaviy "hamd" va "na't"lar mazmunining o'zgarishidir [Avloniy 2020, 61]. Ustoz adabiyotshunos tomonidan tasniflangan ushbu xususiyatlar nafaqat, Abdulla Avloniy, balki o'sha paytda yashab ijod etgan ko'pgina jadid shoirlari she'riyati uchun xosdir.

Bu davrda jadid she'riyatining shakli va mazmuni bilan bir qatorda obrazlar olamida ham o'zgarishlar ro'y berdi. O'zbek mumtoz she'riyatida asrlar osha qo'llanilib kelinayotgan an'anaviy obrazlar doirasida XX asr boshlariga kelib, evrilish va yangilanishlar yuz bera boshladi. Uzoq yillar davomida ilohiy ishq, inson ma'naviy kamoloti bilan bog'liq tuyg'u-kechinmalarni ifodalashga xizmat qilib kelgan bir qator poetik obrazlar jadid shoirlari she'riyatida ijtimoiy hayot bilan bog'liq muammolarni ifodalashga yo'naltirildi.

Jajji bir tadqiqot doirasida jadid shoirlari she'riyatidagi poetik obrazlarni to'la holda tahlil qilish imkoniga ega bo'lmaganligimiz sababli ushbu maqolada peyzaj bilan bog'liq obrazlarni o'rganib, muayyan umumlashmalarimizni ifodalashga harakat qildik.

Asosiy qism

Adabiyotshunos N.Afoqova aytganidek: "Jadid adabiyoti - an'ana va yangilik kesishgan chorrahada maydonga kelgan adabiyotdir... Ammo eskilik va yangilik aynan jadid adiblari ijodida - she'riyatda ro'baro' keldi" [Afoqova N. 2006, 9]. Buni biz poetik obrazlar misolida yanada aniqroq tasavvur qilishimiz mumkin.

Abdulhamid Cho'lpon, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy singari shoirlar ijodida peyzaj bilan bog'liq poetik obrazlar o'ziga xos tarzda qo'llanilgan. Ular she'rlarida bu poetik obrazlarning yangilanishi ko'zga tashlanadi.

Peyzaj bilan bog'liq poetik obrazlar Abdulhamid Cho'lpon she'riyatida yaqqolroq namoyon bo'ladi. Bunga shoirning "Somon parcha", "Yorug' yulduzga", "Ko'klam qayg'usi", "Po'rtana", "Binafsha",

“Kuz”, “Tun” va boshqa bir qator she’rlarini misol qilishimiz mumkin. Shoirning peyzaj lirikasida o‘zbek jadid she’riyatiga xos “quyosh”, “oy”, “yulduz”, “bulut”, “barg”, “gul”, “yo‘l”, “tong yeli”, “shamol”, “binafsha”, “qish”, “ko‘klam” singari ko‘plab obrazlar ramziy ma’noda qo‘llaniladi. Bunday obrazlar mohiyatiga shoirning ijtimoiy-siyosiy qarashlari mohirona singdirilgan.

Cho‘lpon “Sharq nuri” nomli she’rida shunday deydi:
*Kun ham Sharqdan, oy ham Sharqdan chiqadir,
Biroq bir sen G‘arbda chiqding va botding;
Shuning uchun mening sharqlik ruhimda.
Ajib mudhish, qo‘rqinch tuyg‘u uyg‘otding.*

*Sharqning kuni kirsa bulut ostiga,
Sening so‘nuk kunlaringni o‘ylayman.
Botib borgan oyga qarab: “Ay yo‘qsul,
U ulug‘ nur senmasmu?” - deb so‘rayman [Cho‘lpon 1991, 378].*

Avvalo, she’rni o‘qir ekanmiz, kunning va oyning qaerda chiqib, qaerda botishi, uning shoir ruhiyatida mudhish, qo‘rqinch tuyg‘ularni uyg‘otishi sababi nimada ekanligi kishini o‘yga toldiradi. Biz ushbu misralarni botiniga e’tibor bersak, unda ifoda etilgan ramziylikni tushunishimiz biroz osonlashadi.

She’r 1918-yilda yozilgan bo‘lib, unda inqilobdan umidvor shoirning millatni ozod va erkin ko‘rish haqidagi orzulari sarobga aylangani badiiy tasvirlangan. Ilm-ma’rifatning azaliy maskani Sharq deb bilgan, o‘zini shu o‘lkaga daxldorigidan faxr etgan shoir ushbu she’rida millat, uning kelajagi uchun iztirob chekayotgan, XX asrning taloto‘mlaridan tashvishga tushgan lirik qahramon dard-kechinmalarini shoirona tasvir etgan. Ushbu she’rda Cho‘lpon Misrdan Chin-mochingacha bo‘lgan hududlarni tilga oladi. Shoir talmeh san’ati vositasida Umar Xayyom, Bedil singari ulug‘ shoirlarni esga olib o‘zining Sharq she’riyatining maftuni ekanligini badiiy ifodalaydi.

Cho‘lpon bulut, nur, oy kabi an’anaviy ramziy obrazlar vositasida millat boshiga kelgan qora kunlardan chuqur iztirob chekadi. She’rda yurtining qayg‘uli kunlari botayotgan kunga, ya’ni, quyoshga, bulut to‘la osmonga qiyoslanadi. Sharqli inson sifatida fikr yuritayotgan shoir nafaqat o‘zbek millati, balki butun Sharq xalqi uchun qayg‘uradi. Nido san’ati vositasida tuyg‘u va kechinmalar ta’sirchan yoritilgan.

She’rning lirik qahramoni taqdir oldida taslim bo‘lishni istamay “ulug‘ nur” dan, ya’ni vatanining yorug‘ kunlaridan umidvorlik

tuyg'usini hamisha his qilib yashaydi.

*To'g'rilik quyoshi chiqqanda bo'shalib,
O'z uchmohimga o'zim kirayin!... [Cho'lpon 1991, 381].*

“Mening tovushim” she’ridan olingan ushbu misralarda esa shoir quyosh ramzidan foydalanganini ko’rishimiz mumkin. O’zini xalqdan ajratmay, uning bir zarrasi deb bilgan shoir lirik “men”i qachonlardir, to’g’rilik quyoshi chiqishini, millat o’z orzusidagi hayotga erishishini chin yurakdan tilaydi va anashu kunlar kelganda o’zini jannatdagidek his qilishiga ishonadi. Ushbu misralar mohiyatiga kelajakka umidvorlik tuyg’ulari mohirona singdirilgan.

Cho’lponning tabiat tasviriga bag’ishlangan she’rlarining botinida erk haqidagi orzularini ko’rishimiz mumkin:

*Binafsha, sen uchun ko'kragim erk yeri,
Bu yerdan ko'klarga uchgil [Cho'lpon 1991, 452].*

Cho’lpon tabiat bilan jamiyat o’rtasidagi uyg’unlik va hamohanglik zarurligini, bu jamiyat va insoniyat uchun tabiiy ehtiyoj ekanligini kuyunib yozadi.

“Somon parcha” she’rida ham shu holat yaqqol namoyon bo’ladi:

*Muhit girdobida bir somon parcha,
Bir poxol cho'pidek oqib boraman
Har amal, har ishni "haq" deb boraman,
Vazminim qolmadi bir uzuq qilcha [Cho'lpon 1991, 481].*

Shoirning ushbu she’rida tushkunlik kayfiyati ustunlik qiladi. Unda lirik qahramon ruhiyatida umidsizlik va ilojsizlik tufayli paydo bo’lgan iltiroblar namoyon bo’ladi. Ammo bu uniig yo’lidagi oxirgi nuqta, so’nggi to’siq emas. She’rdagi “muhit girdobi” obrazi XX asrning birinchi yarmidagi ko’pgina odamlarning umri zavoli, gunohu adashuvlari, armonlari, afsus-nadomatlarini ifodalashga qaratilgan. O’zini bir somon parcha deb bilgan lirik qahramon ham endilikda o’z davri-muhitining girdobida bir poxol cho’pdek oqib boradi. U endi «har amal, har ishni «haq» deb» yashamoqqa mahkumdir. Chunki kurashlardan charchab, o’zini muhit erkiga topshirgan.

Shoir “Barg” she’rida esa shunday yozadi:

*Ariqda suvlarning o'ynoqi qo'shig'i
Shoxlarda uxlagan barglarni uyg'otdi,
Ayniqsa, shamolning u yumshoq sho'xligi
Shoxlarda barglarni titratdi, o'ynatdi...*

*O'pmayman shu chog'da farishta malakni,
O'paman butoqda titragan bir bargni* [Cho'lpon 1991, 436].

Tabiat sirlarini tushunish insonga hayot hodisalarining mohiyatini anglashda ham katta yordam berishini yaxshi tushungan shoir o'z she'rlarida xilma-xil betakror tabiat lavhalarini yaratadi.

Cho'lponning ushbu she'rida ko'tarinki kayfiyat, hayot-sevarlik, kelajakka umidvorlik ruhi ustivordir. U bahor paytida tabiatning uyg'onishidan ajib go'zallikni his qila oladi. Ariqlarda suvlarning shildirab oqishi lirik qahramon qalbiga o'ynoqi qo'shiqdek ta'sir ko'rsatadi. Uning ohangi esa shoxlardagi barglarni uyg'otadi, shamolning sho'xligi esa barnglarni titratib, o'ynatib yuboradi. Bunda shoir tashxis san'ati vositasida tabiatdagi ro'y bergan o'zgarishlarni nozik tasvirlaydi. She'rning oxirgi misralarida shoir go'zallikda tengsiz farishta malaklardan ko'ra butoqda titrab turgan bargni afzal ko'radi.

Ko'rinadiki, she'rdagi barg - tiriklik, yasharish faslining, umrning eng go'zal payti ramzidir. Shoir u orqali hayotni qariga yetish, uning go'zalligidan bahra olish haqida fikr yuritadi.

Cho'lpon she'riyatining o'ziga xosligi shundaki, uning lirik qahramoni barngning shitirlashidan ham musiqiy ohangdorlikni tuya oladi.

*Yo'llaringda "shitir" etsa so'lgan barg,
Qulog'imga musiqalar keltirur;
Qachon sening musiqali ovozing,
Sening meni "suyganingni" bildirur?... [Cho'lpon 2016, 3].*

Shoir yorni go'zallarning malikasi, samoviy chiroyga ega qiyo-fada tasvirlaydi. Mashuqa qadam tashlagan yo'llardagi so'lgan bargning shitirlashi ham oshiqqa musiqaday eshutiladi. Zotan, shoirning lirik qahramoni – umidvor va vijdoni pok oshiq. U so'nggi umidlariga ishonib, ishqining asl manbai – ilohiy qudratdan, ko'ngil tilaklaridan kuch oladi.

Cho'lponning peyzaj lirikasida "Ko'klam qayg'usi" she'ri alohida ajralib turadi. Qish xayolidan endigina qutila boshlagan lirik qahramon ko'klam payti uqubatli uzun qish kechalarini eslashniyam xohlamaydi. Ammo orziqib kutgan ko'klam ham unchalik quvonchli emas. Shoir bu holatni "Ko'klam chog'i ... Sayroq bulbul sayramas, Na uchunkim, tanburimning tili yo'q" – deya tasvirlaydi. She'rning keyingi misralari nafaqat g'oyaviy yo'nalishi, balki obraz va ifodalarga boyligi bilan ham e'tiborga molikdir.

*Yolg'iz menmi ko'klam chog'i yig'lagan?
Yolg'iz menmi har umidda aldangan?
Yolg'iz menmi ko'kragimni tig'lagan?
Yolg'iz menmi sevinch bilan bo'lmagan?
Ey ko'klamning ko'z tortg'uvchi kelini,
Nima uchun yig'latasan bir meni? ... [Cho'lpon 1991, 451].*

She'rda ko'klam paytidagi tushkun holat bilan bahorning betakror go'zalligi o'zaro parallel holda tasvirlangan. Iztirob, yig'i, aldanish singari tuyg'ular lirik qahramon qalbiga azob beradi. Ko'klamdan katta umidlar kutgan lirik qahramon o'z maqsadiga erisha olmaydi. Uning orzusi xalqini erkin va ozod ko'rishdir. Mazkur o'rinda ko'klam, qish singari poetik obrazlar ramziy ma'noda kelgan bo'lib, ular orqali shoir o'z qarashlarini shoirona ifoda etgan. Ushbu misralarda tTajohilu orif va anafora mahorat bilan qo'llanilgan.

Jadid shoirlarining peyzaj lirikasida yil fasllari tasviriga ham alohida ahamiyat berilgan.

Mumtoz she'riyatda uzoq asrlar davom etib kelgan yil fasllari tasviri bilan bog'liq an'analar mavjud bo'lib, shoirlarimiz ijodida bahor, yoz, kuz, qish tasviriga maxsus she'rlar yaratilgan. Yil fasllari shoirlarimiz uchun tabiat ko'rki-jamolini tasvirlash bilan bir qatorda inson ruhiy olamini yoritish, muayyan ijtimoiy muammoni aks ettirishda vosita rolini o'tagan. Bunday o'rinlarda adabiyotshunos Yo.Is'hoqov ta'kidlaganlaridek: "...peyzaj tasviri falsafiy, didaktik yoki ijtimoiy ruhdagi biror g'oya, maqsadni ifoda etish uchun o'ziga xos vosita rolini o'taydi" ...[Is'hoqov 1983, 22].

Nafaqat lirik she'riyat, balki katta ko'lamdagi asarlarda ham tabiat tasviriga keng murojaat etilgan. Bunga Alisher Navoiyning "Xamsa" dostonlaridan misollar keltirish mumkin. Alisher Navoiy Farhod, Layli, Majnun, Bahrom, Iskandar kabi qahramonlarining ruhiyatini ochishda peyzajdan mohirona foydalangan.

XIX asr Xorazm adabiy muhitining yetuk vakili Ogahiy ham peyzaj yaratish an'anasini mahorat bilan davom ettiradi, ayniqsa, uning fasllar vasfiga bag'ishlangan she'rlari e'tiborga molikdir:

*"Navbahor ayyomi bo'lsa har kim aysh-u bog'siz,
Loladek bir lahza g'amdin ko'ngli ermas dog'siz.*

*Kimsa bo'lsa bog'-u bo'stonsiz, agar fasli bahor,
O'yla nahlidurki bo'lg'oy shohau yafrog'siz [Ogahiy 1971, 220].*

Ogahiyning bahor tasviriga bag'ishlangan mazkur g'azalida g'amginlik ruhi mujassamdir. Undagi navbahor, lola, bog', bo'ston,

shox, yaproq soʻz-tushunchalar orqali gʻamginlik, mahzunlik, shuningdek muayyan darajada norozilik tuygʻulari ham ifodalanadi. Sheʻrda tabiatning bahor ayyomidagi goʻzal manzarasiyu, jamiyatdagi iqtisodiy nochor insonlar bir-biriga qarshi qoʻyiladi. Tabiat manzarasi va inson taqdiri bogʻliqlikda aks ettiriladi [Matyoqubova 2010, 130].

XX boshlari oʻzbek sheʻriyatida asosan, inson dardini tabiat voqea-hodisalariga bogʻlab tasvirlagan koʻplab sheʻrlarni uchratamiz. Bu anʻanalar jadid shoirlarining koʻpchiligi sheʻriyatida ham ijodiy davom ettirildi.

Avloniy sheʻriy merosida yil fasllariga bagʻishlangan alohida turkum sheʻrlar mavjud. Ularning har biri yuksak eʻtirofga loyiqdir. Jumladan, “Bahor” sheʻrida shoir mehnat va harakatda boʻlishning foydalari haqida soʻz yuritadi:

*Har kim nima eksa, albat, shuni oʻrodur,
Ekmagʻanlar oʻzgalargʻa muhtoj boʻlodur.
Keling, biz ham ekinimiz boshlab ekamiz,
Imtihonda ekgʻanimiz oʻrib yigʻamiz.*

*Har kim avval bahorini oʻtkarsa bekor,
Yoz kelganda Hijron boʻlur, ul Tangri bezor* [Avloniy 2006, 201].

Maʻrifatparvarlik ruhi yetakchilik qilgan ushbu sheʻrdagi bahor va yoz obrazlari shubhasiz, ijtimoiy hayot bilan bogʻliq maʻno-mazmun ifodalaydi. Xalq maqollaridan unumli foydalanishi ham shoirning yuksak mahoratidan dalolat beradi. Shoir “Har kim ekkani oʻradi” maqoli vositasida fikrni taʻsirchan ifoda etgan. Sheʻrdagi bahor – mehnat, ilm egallash, oʻqib-oʻrganish, yoz – imtihon, sarhisob ramzini ifodalab kelgan. Shoir ushbu obrazlar orqali bolalarni bilimlarni chuqur egallashga, maʻrifatga daʻvat etadi.

Avloniyning “Yoz” nomli sheʻr esa yuqoridagi sheʻrning mantiqiy davomidek tuyuladi:

*Gʻayratlilar gʻamini er vaqtinda,
Tirtishub ishlaydur gʻanimat kunda.
Ishyoqmaslar yozda yurar guldurab,
Qish kelganda qolgay koʻzi moʻltirab* [Avloniy 2006, 201].

Shoir ushbu sheʻrida mehnatsevarlik ruhi ustuvorlik qilib, tinimsiz mehnat qilib, ter toʻkkan inson albatta, shodlikka erishishini, zahmatkash inson undan rohat topishlari haqida fikr yuritadi. Gʻayratli va ishyoqmas bir biriga zid qoʻyilib, tazod sanʻati

qo'llanilgan.

“Kuz” nomli she'rida ham Avloniy purma'no fikrlarini davom ettiradi:

*Kuz kuni ko'zlara yamon ko'rinur,
Yafrog'i misli za'faron ko'rinur.
Meva o'rniga bog' – u bo'stonda,
Shaldirab qaqqshagan xazon ko'rinur.
Gullar o'rnida xor ila xashak.
Bulbul o'rnida zag'izg'on ko'rinur.
Ketgay Odam Atoni jannatidek,
Jo'ylari bir sovur yilon ko'rinur.
Yozni ko'rding, kuzni ham ko'rasan,
Shodlig' ortidan fig'on ko'rinur [Avloniy 2006, 202].*

Kuz fasliga bag'ishlangan bu she'r orqali shoir bahor va yozda nafsga berilib, vaqtini behuda o'tkazgan, mehnat qilmay dangasali-kni kasb qilganlarni tanqid ostiga oladi. Nafsga qul bo'lishda davom etsalar, hademay boshga qilich ko'tarib qahraton qish ham kirib kelishi mumkinligidan ogohlantiradi. She'rdagi yoz – mehnat, zahmat chekish, kuz-hazon, yig'im-terim, qish – mashaqqat, qiyinchilik fasli sifatida beriladi. Didaktik ruhdagi ushbu she'r mohiyatiga “qish g'amini yozda ko'r” maqoli mazmuni singdirilgan.

Shoir “Qish” she'rida shunday yozadi:

*Kelsa qish, bo'lsa sovuq, har kimg'a me'yorincha vor:
Yo'qq'a – yo'xcha, borlara – borincha vor.
Boylar yog'liq palovni tanchada g'amsiz emas,
Kambag'allar och-yalang'och chekg'on ozorincha vor.
Yerlara tushgan qirovlar ham daraxtda bulduruq,
Yozni yashnab o'sadurgon sabza gulzorincha vor.
Qish kuninda ho'l o'tinning achchig'i,
Yoz kunining mushki totorincha vor [Avloniy 2006, 202].*

Abdulla Avloniyning ushbu she'rida qishning inson hayotidagi o'rni o'ziga xos tarzda tasvirlangan. Shoir “bor-boricha, yo'q holicha” maqoli mazmunini she'r mohiyatiga singdirib, qishning sovuq va izg'irinli kunlari kishilar uchun mashaqqat ekanligiga urg'u beradi.

She'rdagi qishning ijtimoiy hayot bilan bog'liq jihatlarini tasvirlash bilan bir qatorda bu faslning o'ziga xos, betakror qirralarini ham yoritiladi. “Yerlara tushgan qirovlar ham daraxtda bulduruq, Yozni yashnab o'sadurgon sabza gulzorincha vor”. Bunda yerga tushgan qirovlar, daraxtlardagi bulduruqlar yozdagi sabza

gulzorlardan kam emasligi ifodasi orqali qishning o'ziga xosligiga e'tibor qaratiladi.

Umuman, Abdulla Avloniyning yil fasllariga bag'ishlangan she'rlari nafaqat real hayot voqeligini nazarda tutuvchi, ramziy ma'noda esa inson umriga ham ishora qiluvchi ijod namunalari. Ularda umrimizning bahorini ya'ni yoshlik yillarimizni behuda o'tkazmay, doimo harakat va izlanishda bo'lsakgina baxt-u saodatga erishishimiz mumkinligi targ'ib etilgan.

Abdulla Avloniy ijodida "gul" obrazi ham o'ziga xos o'rin tutadi:

*Xor alindan bag'ri qon o'lmish, bo'yanmish qona gul,
G'uncha bag'rin chok etub, afg'on qilur afsona gul...*

*Yuzdagi holi emas, zolim tikonning yorasi,
Kecha – kunduz zahmi g'am birlan butun o'rtona gul...*

*Subhidamda yuzlarindan mavj uran shabnam emas,
Xor zulmindan to'kar ko'z yoshini durdona gul* [Avloniy 2006, 205].

Bu she'rdagi obrazlar ma'shuqa go'zalligiyu, oshiq iztiroblarini ifoda etmaydi. "Gul" obraziga chuqur ijtimoiy mazmun yuklangan bo'lib, gulning qizilligi xordan chekkan iztiroblari, g'unchaning gulga aylanishi barini choq qilishi, yuzidagi hol emas, zolim tikanning yarasi, subhidamdagi tomchilar esa shabnam emas, gulning ko'z yoshlaridir. Bunday tasvirlar mustamlakachilik istibdodidan bag'ri qon bo'lgan xalqning ramziy ifodasidir.

Hamza she'riyatidan ham yil fasllari vasfiga bag'ishlangan ko'plab misollarni keltirish mumkin:

*Bu Nihon qon yig'layur millat uchun laylu nahor,
Yoz o'tub, qish keldi holo, bizga bo'lgan yo'q bahor,*

*Sarsari bodi jaholat qilmak istar tor-u mor,
Chora shul: maktab ochaylik, shoyad o'lsun sabzalar,*

*Ey musulmonlar, qachon bir darda darmon istariz?
Millata shavkat, taraqqiy, sha'nu davron istariz?* [Hamza 1988, 14].

Adabiyotshunos T.Matyoqubovanning ta'kidlashicha: "Mumtoz shoirlar ijodida ko'pincha qish baxtsizlik va musibat, kulfat, bahor yoshlik va go'zallik, mehnat va farog'at ramzi sifatida ifodalansa, kuz-

hazon fasli sifatida tushkun bir kayfiyatning bo'lajak fojeaning darakchisi tarzida tasvirlanadi" [Matyoqubova 2010, 90].

Hamzaning yuqoridagi misralarini shu nuqtai nazardan tahlil qilsak, yoz, qish, bahor ramziy ma'noda qo'llanilgan. Millat uchun qon yig'layotgan lirik qahramon yaxshi kunlar o'tib, qayg'u-li, musibatli kunlar boshlanganini yoz va qish ramzlari orqali ifoda etadi. Farog'atli kunlarni bahor ramzi orqali ifodalayotgan shoir uchun millat dardiga davo bu maktab ochib ma'rifatga erishishdir. Bu esa xalqni taraqqiyotga boshlaydi.

Ushbu she'rda millat va xalq kelajagi uchun iztirob chekayotgan lirik "men"ning ichki kechinmalari shoirona ifoda etilgan. Unda shoir fikr qarashlari turli obrazli ifoda va ramzlar orqali tasvirlangan.

Xulosa

O'zbek adabiyoti tarixida jadid she'riyatining o'rni katta bo'lib, u nafaqat g'oyaviy yo'nalishi, balki badiiy o'ziga xosligi bilan ham yangi taraqqiyot pog'anasiga ko'tarilgan.

XX asrning boshlarida jadid she'riyatining shakli va mazmuni, obrazlar olamida yangilanishlar yuz bera boshladi. Asrlar osha ishq va u bilan bog'liq tuyg'u-kechinmalarni yoritishga qaratilgan bir qator an'anaviy obrazlar jadid shoirlari ijodida davr, zamon va ijtimoiy hayot bilan bog'liq muammolarni ifodalashga yo'naltirilgan.

Peyzaj bilan bog'liq poetik obrazlarning jadid she'riyatida qo'llanilishi o'ziga xos bo'lib, u orqali shoirlarimiz olam, odam, jamiyat, tabiat va inson haqidagi badiiy qarashlarini tasvir etishgan. Peyzaj bilan bog'liq obrazlar jadid she'riyatining dunyoviy va ijtimoiy mohiyatini yanada chuqurlashtirgan.

Cho'lpon, Avloniy, Hamza singari shoirlar ijodida yil fasllari, tabiatning turfa xil manzaralari lirik qahramon ruhiy olami bilan bog'liqlikda tasvirlanadi. Bunda tabiatning ma'lum bir lavhasi yoki manzarasi ijodkor qalamida poetik obraz shakliga kiradi va uning badiiy maqsadi yo'lida xizmat qiladi.

Jadid shoirlari ijodida millatparvar lirik qahramon siyomosini chizishda, erk, ozodlik, hurlik haqidagi qarashlarini ifodalashda, she'riyatning botiniy mazmunini yanada kuchaytirishda peyzaj bilan bog'liq poetik obrazlar muhim vosita rolini o'tagan.

Adabiyotlar

Мирзиёев, Шавкат. 2018, 18 май. *Ўзбекистон адабиёти ва санъати*. Тошкент.

Авлоний, Абдулла. 1998. *Танланган асарлар*. 2 жилдлик. 1-жилд. Т.:

- Маънавият.
Афоқова, Нодира. 2006. *Ўзбек жаҳид адабиётида шеърӣ шакллар тараққиёти тамойиллари*. Филол. фан. докт. дисс... автореф. Тошкент.
Йўлдошев, Нормат. 1994. *Чўлпон шеъриятида пейзаж*. Филол. фан. номз. дисс. автореф. Тошкент.
Матёқубова, Тозагул. 2010. *Поэтик идрок ва маҳорат*. Тошкент: Фан ва технология.
Чўлпон. 1991. *Яна олдим созимни*. Т.: Адабиёт ва санъат.
Чўлпон. 2016. *Асарлар*. 4-жилдлик. 1-жилд. Т.: Академнашр.
Қуроноф, Дилмурод. 1998. "Йўл эсдалиги" да тағмаъно қатламига доир. *Шарқ юлдузи*. 1: 162. Тошкент.
Ҳамза, Ҳақимзода Ниёзий. 1988. *Тўла асарлар тўплами*. 5 томлик. 2-том. Т.: Фан.

Description of poetic images related to landscape in Jadid poetry

Yakubova Sevinchoy¹

Abstract

This article analyzes the use of the artistic image related to the landscape, which is one of the topical issues in literary studies, in modern poetry, and its artistic and aesthetic functions. It analyzes the artistic images related to the landscape widely used in our classical literature, and it is explained that new meaning and meaning are given to these images in the works of modern poets.

This allowed the author of the article to gain a deeper understanding of the worldly and social nature of modern poetry. The article examines the role of images related to the landscape in Uzbek poetry of the beginning of the 20th century on the example of the poems of Cholpon, Abdulla Avloni, Hamza Hakimzada Niyazi. «sun», «moon», «star», «cloud», «leaf», «flower», «road», «morning», «wind», «purple», «winter», which are often found in the works of Jadid poets. the external and internal aspects of many images such as «koklam» were observed and certain generalizations were made. Keywords Image, modern poetry, tradition, originality, poem, verse, artistry, inner content.

Key words: *poetic work, literary genre, emotions and experiences,*

¹*Sevinchoy Yakubova*, applicant for PhD researcher of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature.

E-pochta: sevinchoy.yakubova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-4299-0730

For citation: Yakubova S. 2022. "Description of poetic images related to landscape in Jadid poetry". *Uzbekistan: Language and Culture* 2(2): 42-53.

References

- Mirziyoyev, Shavkat. 2018, 18 - may. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. Toshkent.
- Avloniy, Abdulla. 1998. *Tanlangan asarlar*. 2 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat
- Afoqova, Nodira. 2006. *O'zbek jadid adabiyotida she'riy shakllar taraqqiyoti tamoyillari*. Filol. fan. dokt. diss... avtoref. Toshkent.
- Yo'ldoshev, Normat. 1994. *Cho'lpon she'riyatida peyzaj*. Filol. Fan. nomz. diss... avtoref. Toshkent.
- Matyoqubova, Tozagul. 2010. *Poetik idrok va mahorat*. T.: Fan va texnologiya.
- Cho'lpon. 1991. *Yana oldim sozimni*. T.: Adabiyot va san'at nashriyoti.
- Cho'lpon. 2016. *Asarlar*. 4 -jildlik. 1-jild. T.: Akademnashr.
- Quronov, Dilmurod. 1998. "Yo'l esdaligi" da tagma'no qatlamiga doir. *Sharq yulduzi* 1:162. Toshkent.
- Hamza, Hakimzoda Niyoziy. 1988. *To'la asarlar to'plami*. 5 tomlik. 2-tom. T.: Fan.